

Welke rol speelt alimentatie in het arbeidsaanbod van gescheiden vrouwen?

Griet Vanderheyden & Dimitri Mortelmans

1. Introductie

Na echtscheiding kennen vrouwen gemiddeld een grotere financiële terugval dan mannen, zoals blijkt uit talrijk onderzoek (Duncan & Hoffman 1985; Holden & Smock 1991; Smock 1994; Jarvis & Jenkins 1999; Poortman 2000; Andreß *et al.* 2006; Van Damme 2010). De reden hiervoor is terug te brengen tot het mannelijk kostwinnersmodel. Vrouwen trekken zich relatief nog steeds vaker (deels) terug uit de arbeidsmarkt en nemen vaak het leeuwendeel van de huishoudelijke en zorgarbeid voor hun rekening. Een dergelijke vorm van arbeidspecialisatie werd in het verleden door economen reeds een noodzakelijke voorwaarde voor een stabiel huwelijk genoemd (Becker *et al.* 1977; Becker 1981). Bij een echtscheiding zorgt deze vorm van arbeidsverdeling echter voor een minder gunstige economische uitgangspositie voor de vrouw in vergelijking met haar man. Ze heeft tijdens het huwelijk immers minder arbeidservaring kunnen opdoen en ze verliest het inkomen van haar ex-echtgenoot (Holden & Smock 1991; Smock 1994; Bartfeld 2000; Poortman 2000; Fokkema 2001; Jansen *et al.* 2009). Bovendien verblijven kinderen na een scheiding nog steeds vaker bij de moeder, wat haar herintrede in de arbeidsmarkt of het verhogen van haar arbeidsuren bemoeilijkt en veel extra kosten met zich meebrengt (Bartfeld 2000; Pedersen & Smith 2002; Cooke 2009; Valgaeren 2010).

Om met deze financiële achteruitgang om te gaan, zijn er meerdere opties mogelijk. We noemen dit economische copingstrategieën. Naast herpartneren is ook het verhogen van het arbeidsaanbod een effectieve strategie. Een toename in de vrouwelijke arbeidsparticipatie heeft een significant positief effect op het inkomen van de vrouw na echtscheiding. Voor vrouwen zonder kinderen blijkt het vermeerderen van het arbeidsaanbod de meest effectieve copingstrategie te zijn. Voor moeders is dit het vinden van een nieuwe partner (Jansen *et al.* 2009). In dit artikel staat de arbeidsstrategie centraal, omdat deze toelaat minder afhankelijk te zijn van een partner en diens inkomen (Verheyen & Mortelmans 2008). Op die manier wordt het hoofd geboden aan de ongelijke arbeidsverdeling als belang-

rijke oorzaak van de disproportionele economische gevolgen van echtscheiding voor vrouwen. Dit doet echter niets af van het feit dat vrouwen zelf andere en verschillende preferenties kunnen hebben aangaande hun arbeidsparticipatie (Hakim 2000).

De laatste decennia is er veel aandacht geweest voor de vrouwelijke arbeidsparticipatie en werd hier veel onderzoek naar gedaan. Op het individueel niveau blijken factoren zoals opleidingsniveau, arbeidsmarktervaring en de aanwezigheid van kinderen belangrijk te zijn voor de arbeidsmarktdeelname van vrouwen. Ook wordt vaak cross-sectioneel gekeken naar de verschillende invloed die instituties hebben op het vrouwelijke arbeidsaanbod (Treas & Widmer 2000; Van der Lippe & Van Dijk 2002; Percheski 2008; Spierings Smits & Verloof 2010; Buchmann *et al.* 2010). Een onderzoeksvraag die nog relatief onbeantwoord blijft, is de invloed van private transfers tussen ex-partners op de arbeidsparticipatie na een echtscheiding, m.n. alimentatie. Dit is immers een inkomenstransfer die mogelijk een effect heeft op het arbeidsaanbod na echtscheiding, net zoals overheidstransfers dat ook hebben. Van publieke transfers is in onderzoek gebleken dat ze een arbeidsontmoedigend effect kunnen hebben, zoals daar zijn de werkloosheidsval en de sociale bijstandswaarde (Pedersen & Smith 2002; Valgaeren 2010). In dat geval zijn de ontvangers van deze uitkeringen afhankelijk van de overheid. Analoog daarmee gaan we op zoek of er sprake kan zijn van een 'alimentatieval', waarbij het ontvangen van een private transfer zoals alimentatie eveneens arbeidsontmoedigend werkt. Dit zou dan leiden tot een voortgezette afhankelijkheid aan de ex-partner. Deze afhankelijkheid is overigens risicovol, vermits vaak aan de alimentatieplicht verzaakt wordt (Skinner *et al.* 2007).

Er zijn weinig recente gegevens voor België of Vlaanderen over de hoogte van alimentatiebedragen, het profiel van betalende en ontvangende en de mate van in gebreke blijven van de betaling, voorhanden. Dit onderzoek en de data van 'Scheiding in Vlaanderen' vormt ook daarvoor een belangrijke bijdrage. Op basis van de gegevens van het sociaal-economisch panel uit 1997 kon wel afgeleid worden dat het gemiddeld ontvangen bedrag toen zo'n € 250 per maand bedroeg (niet-geïndexeerd) (Cantillon *et al.* 2003). Met betrekking tot het in gebreke blijven van alimentatiebetalende zijn de gegevens schaars en vaak niet-wetenschappelijk (Koning Boudewijnstichting 2011). In een internationaal rapport dat het kindalimentatiebeleid vergelijkt tussen landen spreekt men op basis van cijfers van 1995 van 80% effectieve betalende van kindalimentatie voor België, terwijl maar 60% dit stipt zou doen (Skinner *et al.* 2007). Sinds juni 2004 kunnen alimentatiegerechtigden beroep doen op de Dienst voor Alimentatievorderingen (DAVO; opgericht bij de wet van 21 februari 2003) die wanbetalende aanmaant te betalen en indien nodig voorschotten aan de gerechtigden toekent. Het totaal aantal behandelde dossiers door deze dienst bedroeg in december 2010 voor België 38.073 gevallen (Evaluatiecommissie DAVO 2010).

Het grootste deel van het onderzoek aangaande alimentatie handelt over het al dan niet betalen of ontvangen, over de effectiviteit van alimentatie als middel om armoede en inkomensachteruitgang te bestrijden, of over de effectiviteit

van de overheidsstrategieën om alimentatiebetalingen af te dwingen (Sorensen 1997; Meyer & Hu 1999; Bartfeld 2000; Sorensen & Zibman 2000; Huang *et al.* 2005; Skinner *et al.* 2007). Het verband tussen arbeid en alimentatie wordt veel beperkter besproken in de literatuur, maar kwam toch al in enkele onderzoeken aan bod (Grossman & Hayghe 1982; Beller & Graham 1985; Robins & Dickinson 1985; Graham & Beller 1989; Veum 1992; Del Boca 1994; Hu 1999).

Er zijn echter nog vele facetten waarin dit artikel een bijdrage levert. Al het bestaande onderzoek handelt over de Verenigde Staten dat ook nog een zeer specifieke beleidscontext heeft door de sterke samenhang tussen alimentatie en sociale bijstand (AFDC) (Grossman & Hayghe 1982; Beller & Graham 1985; Veum 1992; Del Boca 1994). Deze onderzoeken behandelen dan ook vaak het samenspel tussen deze twee inkomensbronnen, zodat het afzonderlijk effect van alimentatie op vrouwelijke arbeid na scheiding nog maar zelden uitgebreid en doelgericht aan een analyse onderworpen werd (Robins & Dickinson 1985; Graham & Beller 1989; Hu 1999). Het is interessant om dit onderzoek ook naar Europa, en in dit geval België, te trekken, omdat de instituties en het beleid met betrekking tot alimentatie toch sterke verschillen vertonen tussen de landen. Zo wordt bijvoorbeeld kindalimentatie in België rechtstreeks aan de ex-partner betaald, terwijl in de Verenigde Staten meestal een specifiek Bureau instaat voor het ontvangen en doorsturen van de transfer. In die zin is alimentatie in België meer een private transfer dan in de VS. In dit onderzoek is het de bedoeling om te kijken of een private transfer, zoals alimentatie, eenzelfde effect heeft op arbeid als publieke transfers en daar leent de Belgische situatie zich dan ook toe (Skinner *et al.* 2007). Daarnaast handelen de voorgaande onderzoeken betreffende het effect van alimentatie op arbeid bijna uitsluitend over kindalimentatie, terwijl in dit artikel ook de partneralimentatie in beschouwing wordt genomen. Ten slotte zijn de vermelde onderzoeken al minstens 13 jaar oud en is een recente bijdrage aanbevolen, gezien de recente wijzigingen in de echtscheidingswetgeving en de maatschappelijke evolutie van scheiding in de afgelopen jaren.

2. Theorie en hypothesen

2.1. Alimentatie en het arbeidsaanbod van vrouwen

De laatste decennia is er veel aandacht geweest voor de vrouwelijke arbeidsparticipatie en werd hier veel onderzoek naar gedaan op zowel micro- als macroniveau. Op het microniveau blijken individuele factoren, zoals opleidingsniveau, arbeidsmarktervaring en de aanwezigheid van kinderen een grote rol te spelen in de arbeidsmarktdeelname van vrouwen. Op het macroniveau wordt vaak cross-sectioneel gekeken naar de verschillende invloed die instituties hebben op het vrouwelijke arbeidsaanbod (Treas & Widmer 2000; Van der Lippe & Van Dijk

2002; Percheski 2008; Buchmann *et al.* 2010; Spierings *et al.* 2010; Van Damme 2010). Een onderzoekspiste die nog relatief onbewandeld bleef, betreft de invloed van private transfers tussen ex-partners na een echtscheiding, m.n. alimentatie. Ook meer algemeen is tewerkstelling na scheiding nog maar door weinigen onder de loep genomen (Van Damme *et al.* 2009).

De hypothesen met betrekking tot de invloed van alimentatie op de vrouwelijke tewerkstelling kunnen opgebouwd worden met argumenten uit zowel de arbeidseconomische theorie als uit de sociologische literatuur. Volgens de arbeidseconomie doet een verhoging in het niet-arbeidsinkomen het reservatieloon stijgen, wat het verschil tussen wel of niet werken te klein kan maken om betaalde arbeid te verrichten. Dit fenomeen is ook bij sociale wetenschappers gekend, in de vorm van bijvoorbeeld een werkloosheids- of sociale bijstandsvaak ('welfare trap') (Bartfeld 2000; Pedersen & Smith 2002; Blau *et al.* 2006; Van Damme *et al.* 2009; Cooke 2009; Valgaeren 2010).

Ook vanuit de *economic need hypothesis* verwachten we een negatief effect van het ontvangen van alimentatie op het vrouwelijk arbeidsaanbod. Uit talrijk onderzoek is gebleken dat vrouwen gemiddeld een grotere inkomensachteruitgang ervaren bij een echtscheiding dan mannen (Duncan & Hoffman 1985; Holden & Smock 1991; Smock 1994; Jarvis & Jenkins 1999; Poortman 2000; Andreß *et al.* 2006;). Om met deze financiële achteruitgang om te gaan, zijn er meerdere opties mogelijk. We noemen dit de economische copingstrategieën. Volgens de *economic need hypothesis* verhoogt het ervaren van een financiële behoefte de kans op het aanwenden van zo een copingstrategie. Eerder onderzoek van Dewilde & Uunk (2008) vond reeds bevestiging voor deze hypothese met betrekking tot de kansen om te herpartneren. Hierop verder bouwend, verwachten wij ook dat het ervaren van een hogere economische behoefte de kans op het verrichten van betaalde arbeid als copingstrategie verhoogt. Het ontvangen van een inkomenstransfer, zoals alimentatie, doet naar onze verwachting het post-echtscheiding inkomen stijgen, de financiële behoefte dalen en dus de kans op het aanwenden van arbeid als copingstrategie afnemen.

We verwachten wel verschillen in het effect op arbeid tussen kind- en partneralimentatie. Kindalimentatie verschilt van partneralimentatie in die zin dat kindalimentatie een doelgerichte transfer is, specifiek bedoeld voor het onderhoud van de kinderen. De ontvanger (meestal de moeder) voelt zich hierdoor mogelijk verplicht dit geld te spenderen aan goederen en diensten voor de kinderen, wat haar aantal uren onbetaalde zorgarbeid doet afnemen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat ze de ontvangen alimentatie aanwendt om te betalen voor formele kinderopvang. Op deze manier creëert de transfer meer tijd en mogelijkheden voor de moeder om het arbeidsaanbod te verhogen. Bij het ontvangen van kindalimentatie kunnen dus twee effecten optreden, ten eerste, een arbeidsontmoedigend effect door de verhoging van het niet-arbeidsinkomen (we noemen dit een inkomenseffect), en ten tweede, een arbeidstimulerend effect omdat de ontvangen alimentatie aangewend kan worden om het arbeidsaanbod te verhogen, bijvoorbeeld via kinderopvang (we noemen dit een substitutie-effect). Deze twee moge-

lijke deeleffecten lopen dus in een tegengestelde richting, waardoor de richting van het netto-effect van kindalimentatie op het arbeidsaanbod van een gescheiden vrouw *a priori* ongeweten is. Dit is immers afhankelijk van de omvang van beide deeleffecten. Voor partneralimentatie zijn de verwachtingen eenduidiger. Van deze transfer verwachten we enkel een inkomenseffect, dat wil zeggen dat de arbeidsparticipatie ontmoedigd wordt (Beller & Graham 1985; Blau *et al.* 2006).

Uit het onderzoek naar de effecten die publieke transfers hebben op het arbeidsaanbod van vrouwen, kunnen we eveneens inzichten en verwachtingen ten aanzien van de effecten van private transfers op het arbeidsaanbod van vrouwen na echtscheiding afleiden. Uit onderzoek van Van Damme en anderen (2009) blijkt dat met tewerkstelling gerelateerde instituties, zoals kinderopvang, de tewerkstelling van vrouwen op directe wijze stimuleren, terwijl inkomensgerelateerde instituties, zoals sociale bijstand, op een indirecte manier het arbeidsaanbod kunnen ontmoedigen (Van Damme *et al.* 2009). Hierbij valt de analogie met het voornoemde substitutie- en inkomenseffect op.

Eerder onderzoek naar het effect van alimentatie op het arbeidsaanbod van vrouwen situeerde zich voornamelijk in de Verenigde Staten en dateert reeds van enkele decennia geleden (Grossman & Hayghe 1982; Beller & Graham 1985; Robins & Dickinson 1985; Graham & Beller 1989; Veum, 1992; Del Boca 1994; Hu 1999). Voor kindalimentatie werd meestal een positief effect op het vrouwelijk arbeidsaanbod waargenomen (Beller & Graham 1985; Del Boca 1994; Hu 1999), maar sporadisch toch ook een negatief effect (Graham & Beller 1989). Het effect van partneralimentatie op het vrouwelijk arbeidsaanbod is nog maar zeer beperkt aan bod gekomen in eerder onderzoek, maar in Beller & Graham (1985) werd wel een arbeidsontmoedigend effect waargenomen. Dit alles doet ons verwachten dat partneralimentatie een negatief effect op het vrouwelijk arbeidsaanbod na echtscheiding teweegbrengt, terwijl we van kindalimentatie *a priori* de richting van het effect nog niet kunnen voorspellen.

We onderzoeken het effect van de private inkomenstransfer alimentatie op het arbeidsaanbod van gescheiden vrouwen, maar we moeten daarbij ook oog hebben voor alternatieve verklaringen van wijzigingen in het arbeidsaanbod, voor de context waarin dit zich afspeelt en mogelijke selectie-effecten die kunnen optreden.

2.2. Andere verklaringen voor arbeidsparticipatie van vrouwen

Onderzoek heeft aangetoond dat het hebben van een nieuwe partner en/of het hebben van jonge kinderen een invloed heeft op de arbeidsparticipatie van vrouwen na scheiding. Uit Van Damme en anderen (2009) blijkt dat de aanwezigheid van jonge kinderen in het huishouden de arbeidsparticipatie na echtscheiding van de moeders doet afnemen. Ook heerst er een negatief verband tussen fertilititeit en vrouwelijke arbeid in het algemeen (Brewster & Rindfuss, 2000; Van der Lippe & Van Dijk 2002). Het aantal jonge kinderen kan bijvoorbeeld een

toetreding tot de arbeidsmarkt belemmeren voor de vrouwen die inactief zijn en de kans tot uittreden verhogen voor de moeders die wel actief zijn (Budig 2003). De aanwezigheid van (jonge) kinderen is de belangrijkste factor om de arbeidsdeelname van vrouwen in westerse landen te verklaren (Van der Lippe 2001; Van der Lippe & Van Dijk 2002; Van Putten *et al.* 2008). Vrouwen gaan ook hun inspanningen in betaalde arbeid meer beperken om familiale redenen wanneer ze kinderen hebben. Dit kan gaan over het aantal uren betaalde arbeid, maar bijvoorbeeld ook over het weigeren van carrièrekansen (Maume 2006).

Naast het aantal (jonge) kinderen aanwezig in het huishouden, verwachten we dat ook de aanwezigheid van een nieuwe partner van belang is voor het arbeidsaanbod na scheiding. De carrière-uitkomsten van een partner hebben immers een negatief effect op het aantal gewerkte uren van de andere partner (Verbakel & De Graaf 2009). Ook vertonen alleenstaande moeders hogere niveaus van arbeidsmarktparticipatie vergeleken met getrouwde moeders (Drobnic 2000). Vrouwen blijken hun arbeidsaanbod te reduceren bij hun huwelijk, ongeacht of het huwelijk van eerste of van een hogere orde is. Wel is de reductie in hun arbeidsaanbod kleiner in een huwelijk van hogere orde vergeleken met het eerste huwelijk (Aughinbaugh 2010). De aanwezigheid van een (nieuwe) partner in het huishouden is economisch voordelig door het extra inkomen en door het schaalvoordeel van het samenwonen (Fokkema 2001; Ozawa & Yoon 2002; Jansen *et al.* 2009). Vele onderzoeken tonen aan dat dit een zeer effectieve copingstrategie is om met de financiële achteruitgang die vrouwen vaak meemaken na een echtscheiding om te gaan (Duncan & Hoffman 1985; Morrison & Ritualo 2000; Bouman 2004). Bijgevolg verwachten we dat het hebben van een (nieuwe) partner de economische behoeften vermindert, waardoor de behoefte aan betaalde arbeid als economische copingstrategie na echtscheiding afneemt (Dewilde & Uunk 2008). We verwachten dus dat de aanwezigheid van een nieuwe partner een negatief effect heeft op het arbeidsaanbod van vrouwen na de echtscheiding.

In overeenstemming met de inzichten uit de *human capital theory* verwachten we dat arbeidsmarktervaring en opleidingsniveau een positief effect hebben op de verdere arbeidsloopbaan (Blau *et al.* 2006). Vrouwen die tijdens hun huwelijk meer geïnvesteerd hebben in hun menselijk kapitaal, zullen na de echtscheiding ook vaker een (goede) job hebben of vinden (Jarvis & Jenkins 1999; Fokkema 2000; Van Damme *et al.* 2009).

2.3. Alimentatievorderingen in de Belgische context

In de Europese context is België koploper in het domein van de relatieontbinding en heeft het land een van de hoogste echtscheidingscijfers van de hele Europese Unie. Sinds de jaren zeventig is een sterke stijging in de Belgische echtscheidingscijfers aanwezig. We weten ook dat in Vlaanderen echtscheidingen steeds sneller plaatsvinden naarmate de cohortes recenter zijn. Desondanks bleef tot op heden het diepgaande echtscheidingsonderzoek in Vlaanderen beperkt. Met de

recente data van 'Scheiding in Vlaanderen' (Mortelmans *et al.* 2011) hebben we echter voldoende gegevens om onderzoek te doen naar echtscheidings specifieke topics, in dit geval de arbeidsparticipatie van gescheiden vrouwen en de invloed van alimentatie daarop (Mortelmans & Pasteels 2011). Met betrekking tot welvaartsstaatarrangementen wordt België ook gekenmerkt door uitgebreide formele kinderopvang en uitkeringen voor alleenstaande ouders. Deze twee regelingen blijken een positief effect te hebben op de financiële situatie van vrouwen na echtscheiding (Uunk, 2004). Recent onderzoek toonde echter wel aan dat de Vlaamse kinderopvang sterk sociaaleconomisch gestratificeerd is en dat de gezinnen uit de hogere inkomensklassen en met de hogere opleidingsniveaus er proportioneel meer gebruik van maken (Ghysels & Van Lancker 2009). Het is dus aangewezen om de sociaal-economische positie van vrouwen ook mee in rekening te nemen in onze analyse rond het arbeidsaanbod van gescheiden vrouwen in Vlaanderen.

De alimentatieregelingen in Vlaanderen worden bepaald door de Belgische Echtscheidingswetgeving. Deze werd in 2007 grondig hervormd, wat ook gevolgen had voor de regels met betrekking tot alimentatie tussen ex-partners. De rechtsgrond voor een onderhoudsuitkering, die voorheen diende om de niet-schuldige ex-partner schadeloos te stellen, verloor sinds 2007 het schuldaspect. In plaats daarvan ontstond bij Echtscheiding op grond van Onherstelbare Ontwrichting (EOO) het recht op een onderhoudsuitkering door de aanwezigheid van behoefte en kan men schuld enkel nog aanwenden als uitzondering hierop. In plaats van een gemengd alimentair-indemnitaair karakter was de uitkering vanaf toen slechts nog alimentair van aard. De uitkering werd meer beperkt in omvang en duur, tot maximaal de duur van het huwelijk. Voor de wetwijziging van 27 april 2007 bleef de verplichting tot uitkering, behoudens in geval van ingrijpende wijziging of beperking in de tijd door de rechter, onbeperkt doorlopen. In het oude recht was een nieuw huwelijk of het samenleven in gezinsverband ook geen grond tot definitieve beëindiging van het recht op een uitkering. Wel konden deze feiten worden ingeroepen als 'ingrijpende wijziging' in de toestand van de gerechtigde. De opheffing of vermindering van de uitkering was dan afhankelijk van de beoordeling van de rechter. Sinds de wetwijziging van 2007 neemt de uitkering wel definitief een einde zodra de gerechtigde opnieuw huwt of wettelijk gaat samenwonen, of wanneer de onderhoudsgerechtigde feitelijk samenwoont met iemand anders 'als waren zij gehuwd'. In geval van een Echtscheiding door Onderlinge Toestemming (EOT) heeft de uitkering een zuiver conventioneel karakter en is dan ook onderworpen aan de regels van het verbintenissenrecht (Martens 2008; Brouwers 2009; Senaev 2010).

Uit de aard van de partneralimentatie volgt dat de arbeidsmarktgeschiedenis van de vrouw van belang is voor het feit of ze al dan niet gerechtigd is op deze transfer. Vrouwen die tijdens hun huwelijk weinig participeerden aan de arbeidsmarkt hebben dan ook meer kans om partneralimentatie te krijgen. Het zijn ook diezelfde vrouwen die na de echtscheiding minder betaalde arbeid zullen verrichten, gezien hun beperktere arbeidsmarktervaring en -kansen. We verwachten dus dat vrouwen die recht hebben op partneralimentatie minder zullen werken

na echtscheiding, maar dit kan zowel het gevolg zijn van het verhoogde inkomen als van het feit dat deze vrouwen waarschijnlijk al een ongunstig arbeidsverleden hebben. Er is met andere woorden sprake van een selectie-effect waarvoor we waakzaam moeten zijn.

Volgens artikel 203 van het Burgerlijk Wetboek hebben ouders de plicht om te voorzien in de huisvesting, het levensonderhoud, de opvoeding en de opleiding van hun kinderen, naar evenredigheid met hun eigen middelen. Indien de opleiding nog niet voltooid is, loopt deze verplichting door na de meerderjarigheid van het kind. De onderhoudsplicht voor kinderen blijft ook na de echtscheiding voortbestaan. Er wordt dan gekeken naar de financiële draagkracht van beide partners en de verblijfsregeling om de relatieve verdeling van de onderhoudsbijdrage tussen de twee ex-partners te bepalen. In tegenstelling tot de alimentatieregeling van ex-partners na de wetwijziging van 27 april 2007, is het bij kinderen wel de bedoeling dat ze aan de hand van de onderhoudsbijdrage hun levensstandaard (d.i. de gemiddelde levensstandaard van de twee ouders) kunnen behouden (Cantillon *et al.* 2003; Swennen 2010).

Kort gezegd, we onderzoeken of het ontvangen van alimentatie al dan niet ontmoedigend werkt voor de vrouwelijke arbeidsparticipatie na echtscheiding. Hiervoor dienen we echter wel rekening te houden met de aanwezigheid van een nieuwe partner, de aanwezigheid van (jonge) kinderen, met de arbeidsmarktervaring en het opleidingsniveau van de vrouw, en met de geldende alimentatiewetgeving.

3. Data

De data die gebruikt wordt voor deze analyse komt uit de dataset van 'Scheiding in Vlaanderen' (SiV) (Mortelmans *et al.* 2011), een multiactor/multimethod-peiling uitgevoerd door een consortium van vier Vlaamse Universiteiten en de Studiedienst van de Vlaamse Regering in 2009-2010. Voor deze dataset vormt het huwelijk tussen twee partners van verschillend geslacht, waarbij het voor beide partners het eerste huwelijk betreft, de centrale onderzoekseenheid. Dit huwelijk mocht ten vroegste plaatsvinden in 1971 en ten laatste in 2008. De steekproef werd getrokken uit het Rijksregister en gestratificeerd op basis van het huwelijksjaar en (disproportioneel) op basis van het ontbonden of intact zijn van het referentiewedelijk, met een oververtegenwoordiging van de ontbonden huwelijken. De partners uit het referentiewedelijk mochten op het moment van bevraging maximaal één keer gescheiden zijn. Voor het samenstellen van deze dataset werd getracht om beide partners van het referentiewedelijk te interviewen, alsook één geselecteerd kind. Verder werd van beide partners uit het referentiewedelijk ook één ouder schriftelijk bevrraagd, en in het geval van een ontbonden referentiewedelijk de eventueel aanwezige nieuwe partner. Voor dit onderzoek gebruiken we de informatie afkomstig van de interviews bij de (ex-)partners uit het referentiewedelijk. 42.2% (= 6470) van de gecontacteerde (ex-)partners konden geïnterviewd worden, met

respectievelijk 39.5% (= 1811) van de gecontacteerde partners uit een intact referentiehuwelijk en 43.4% (= 4659) van de gecontacteerde partners uit een ontbonden referentiehuwelijk. Aangaande de representativiteit van deze steekproef (n = 6470) kan gezegd worden dat er op basis van huwelijkscohorten, geboortecohorten en geslacht afwijkende deelnamepercentages onderscheiden konden worden opzichte van het totaal behaalde deelnamepercentage. Zo zijn bijvoorbeeld vrouwen wat oververtegenwoordigd in de gerealiseerde steekproef. Ook blijken deelnemende (ex-)partners gemiddeld een hoger opleidingsniveau te hebben dan (ex-)partners die niet deelnemen. Voor de ontbonden huwelijken zien we ook dat ex-partners die deelnemen aan het interview minder vaak samenwonen met een nieuwe partner dan de ex-partners die niet deelnemen. De data voor deze analyses waren op het moment van schrijven nog ongewogen en de resultaten en cijfers mogen dus nog niet veralgemeend worden naar het populatieniveau. Voor een meer uitgebreide beschouwing van de steekproef en representativiteit verwijzen we naar Pasteels en anderen (2011).

Deze dataset bevat informatie onder meer over de arbeidsloopbaan, scheidingskenmerken en persoonlijke eigenschappen. Zo werd bijvoorbeeld de volledige arbeidsloopbaan van de respondenten retrospectief bevroegd, alsook een geschiedenis van de relaties na het ontbonden referentiehuwelijk. Met betrekking tot de arbeidsloopbaan weten we niet exact hoeveel uren men werkt, maar hebben we wel informatie over het (deeltijds of voltijds) tijdregime dat men werkt, opgedeeld in klassen. Verder beschikken we ook over retrospectieve informatie met betrekking tot relaties na het referentiehuwelijk en ook gedurende welke periode de (eigen) kinderen van de respondent deel uitmaken van het huishouden.

De steekproef voor dit onderzoek bestaat uit wettelijk gescheiden vrouwen van 18 tot en met 59 jaar, om minderjarigen en gepensioneerden te weren uit onze analyses. Na het doorvoeren van deze beperkingen bevat onze substeekproef 2223 vrouwen.

4. Methode

De afhankelijke variabele bestaat uit drie categorieën: niet werken (0-24%), deeltijds werken (25-94%) en voltijds werken (95-100%). We analyseren deze aan de hand van multinomiale logistische regressie. Hierbij wordt de kans tot het behoren tot een categorie van de afhankelijke uitgedrukt in termen van een referentiecategorie. In de weergegeven tabel in de resultatensectie wordt 'niet werken (0-24%)' als referentiecategorie gebruikt.

Het arbeidsaanbod na echtscheiding, waarbij echtscheiding het moment van de uitspraak van de echtscheidingsprocedure is, bekijken we gedurende drie tijdspannes. Hierbij wordt telkens gestart vanaf één jaar na de echtscheiding. We vertrekken hiervoor vanuit de theoretische assumptie dat een alimentatieregeling goedgekeurd wordt bij het einde van het echtscheidingsproces door de bevoegde

rechter (Mortelmans *et al.* 2008; Brouwers 2009). Om de invloed van alimentatie op het arbeidsaanbod te bekijken, houden we het eerste jaar na echtscheiding buiten beschouwing, zodat we voor elke respondent een volledige periode kunnen aanschouwen waarin een eventueel alimentatierecht geldt. Zo trachten we de richting van de causaliteit tussen alimentatie en arbeid na scheiding zo goed mogelijk in te schatten. Concreet bekijken we de periodes tussen één en twee jaar ($S+1 \rightarrow S+2$), tussen één en drie jaar ($S+1 \rightarrow S+3$) en tussen één en vier jaar na de echtscheiding ($S+1 \rightarrow S+4$).

Om het effect van alimentatie op het arbeidsaanbod na scheiding te meten voegen we de onderzoeksvariabele en verschillende variabelengroepen stapsgewijs toe aan de analyse.

We beginnen met de persoonlijke achtergrondkenmerken van de respondent (leeftijd en opleidingsniveau) en de onderzoeksvariabele (recht op alimentatie). Vervolgens voegen we een groep onafhankelijke variabelen toe die betrekking heeft op de gezinssamenstelling (aantal kinderen, leeftijd jongste kind, aanwezigheid nieuwe partner). Dan volgt de variabele met betrekking tot de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk, omwille van het selectie-argument, en ook een variabele die weergeeft onder welke wetgeving de eventuele alimentatie toegekend werd.

5. Variabelen

Het arbeidsaanbod na echtscheiding is een variabele met drie categorieën: niet, deeltijds of voltijds werken. Omdat het de arbeidsparticipatie gedurende een periode betreft, werd eerst de relatieve arbeidsparticipatie berekend. De informatie over de arbeidsparticipatie aanwezig in de data is opgedeeld in zes categorieën lopende van niet werken tot voltijds werken. Om de relatieve arbeidsparticipatie te berekenen werd voor elke onderzochte tijdspanne het aantal maanden in een bepaald arbeidsregime gewogen met een bijhorend wegingpercentage, en vervolgens gedeeld door het aantal maanden dat die tijdspanne duurt. Op die manier werd per tijdspanne een percentage ontwikkeld dat weergeeft hoeveel een vrouw relatief gewerkt heeft. De wegingpercentages werden als volgt gekozen:

Arbeidsintensiteit in klassen		Wegingsfactor
- voltijds ($\geq 95\%$)	→	1
- deeltijds (75%-94%)	→	0.845
- deeltijds (50%-74%)	→	0.620
- deeltijds (25%-49%)	→	0.370
- deeltijds (1%-24%)	→	0.125
- inactief	→	0

De frequentieverdeling van deze relatieve arbeidsparticipatie is onvoldoende continu om lineaire regressies op uit te voeren met de kleinste kwadratenme-

thode. Het aandeel respondenten dat gedurende de observatieperioden (voltijds) werkt ligt disproportioneel hoog, zeker in vergelijking met Vlaamse werkgelegenheidsindicatoren. De werkgelegenheidsgraad¹ van vrouwen in het Vlaamse Gewest bedroeg 61.3% in 2010, terwijl van de steekproef wel 80% werkt op het moment van bevraging (FOD Economie 2011). Enerzijds is de samenstelling van de steekproef de oorzaak. Hierbij is onder andere de leeftijdscategorie van de steekproef (18-59 jaar) van belang. De oudere cohorten die typisch minder vaak werken worden buiten beschouwing gelaten, evenals de minderjarigen. Anderzijds is het werken met de korte observatieperioden kort na de echtscheiding een oorzaak. We weten immers uit de literatuur dat vrouwen rond de tijd van een echtscheiding hun arbeidsparticipatie verhogen en ook bij volgende huwelijken hun arbeidsaanbod op een hoger niveau houden dan in hun eerste huwelijk (Duncan & Hoffman 1985; Johnson & Skinner 1986, 1988; Bouman 2005; Aughinbaugh 2010). De hoge proportie voltijds werkende respondenten tijdens onze observatieperioden deed ons opteren voor het indelen van het arbeidsaanbod in categorieën. De relatieve arbeidsparticipatie van de respondenten werd daarom opgedeeld in de categorieën niet werken (0-24%), deeltijds werken (25-94%) en voltijds werken (95-100%).

Niet alle vrouwen waren op het moment van de bevraging echter al twee, drie of vier jaar gescheiden. Dit is het geval voor 198 vrouwen voor de eerste tijdspanne ($S + 1 \rightarrow S + 2$), voor 343 vrouwen voor de tweede tijdspanne ($S + 1 \rightarrow S + 3$) en voor 490 vrouwen voor de derde tijdspanne ($S + 1 \rightarrow S + 4$). Om significante verschillen in de arbeidsparticipatie na scheiding tussen deze te kort geobserveerde respondenten en de overige respondenten in rekening te brengen, wordt er aan de hand van een dummyvariabele voor deze groep gecontroleerd.

De onderzoeksvariabele houdt in of de respondent al dan niet ooit recht heeft gehad op alimentatie, voor zichzelf (partneralimentatie) en/of voor de kinderen (kindalimentatie). Informatie betreffende de hoogte van het bedrag en de stiptheid van ontvangst is enkel aanwezig voor de – selectieve – groep respondenten die op het moment van bevraging nog recht heeft op alimentatie. Om een zo talrijk mogelijk aantal respondenten uit de doelgroep alimentatieontvangers te betrekken, werd besloten om als onderzoeksvariabele het feit of men ooit recht had op alimentatie te kiezen, en de observatieperiode te beperken tot kort na de echtscheiding. We vertrekken hiervoor vanuit de theoretische assumptie dat een alimentatieregeling opgesteld wordt tijdens het echtscheidingsproces door de bevoegde rechter (Mortelmans *et al.* 2008; Brouwers 2009). De variabele heeft als referentiecategorie ‘nooit recht gehad op alimentatie’. De overige categorieën betreffen mogelijke combinaties van het recht op kind- en/of partneralimentatie. We hebben, naast de alimentatiebedragen, eveneens geen informatie over het arbeidsinkomen of over het inkomen uit andere bronnen van de respondenten. We dienen wel in ons achterhoofd te houden dat vrouwen die een recht op alimentatie hebben mogelijk ook een recht op een publieke transfer hebben. Dit kan de relatie van de onderzoeks- en de afhankelijke variabele mogelijk vertroebelen, maar we kunnen er onmogelijk voor controleren.

De onafhankelijke variabele betreffende het arbeidsaanbod tijdens het huwelijk werd op analoge wijze als de afhankelijke variabele berekend. Hierbij is 'niet werken (0-24%)' de referentiecategorie.

De aanwezigheid van kinderen in het huishouden wordt geobserveerd voor elke referentieperiode na de echtscheiding die bekeken wordt ($S+1 \rightarrow S+2$, $S+1 \rightarrow S+3$, $S+1 \rightarrow S+4$). Dit is enkel mogelijk voor biologische of adoptiekinderen van de respondent. Er is in de dataset immers geen informatie aanwezig over inwonende stiefkinderen uit nahuwelijkse relaties die op het moment van de bevraging reeds beëindigd zijn. Concreet geeft een variabele aan of er biologische en adoptiekinderen van een bepaalde leeftijdscategorie uit het referentiewedelijk aanwezig waren tijdens de verschillende referentieperiodes die geanalyseerd worden. De leeftijd tijdens de observatieperiodes werd berekend aan de hand van de gemiddelde leeftijd tijdens die periode, afgerond naar jaren. Er werden geen criteria opgelegd aan de duur van de aanwezigheid van de kinderen in het huishouden. Als een biologisch of adoptiekind deel uitmaakte van het huishouden in de referentieperiode (bv. $S+1 \rightarrow S+3$) werd het meegeteld, ongeacht hoelang hij of zij zich tijdens die referentieperiode in het huishouden bevond. De referentiecategorie zijn de respondenten zonder kinderen. De overige categorieën geven aan of het jongste kind in het huishouden 0-2 jaar, 3-5 jaar, 6-12 jaar, 13-17 jaar, of 18+ jaar is. Op basis van dezelfde criteria werd ook de variabele berekend die weergeeft hoeveel kinderen er tijdens een observatieperiode aanwezig waren in het huishouden. Dit is een continue variabele.

Verder wordt ook een variabele aan de analyses toegevoegd die weergeeft of er een nieuwe partner aanwezig was in het huishouden gedurende de observatieperiode. De data bevat enkel informatie over relaties na het referentiewedelijk die minimum drie maanden duurden. In dit onderzoek werd er enkel gekeken naar samenwonenrelaties. Het is immers het schaalvoordeel van het samenwonen en het poolen van middelen dat de economische problemen van gescheiden vrouwen met een nieuwe partner kan doen afnemen (Jansen, 2008). Deze variabele is binair van aard. Indien er (minimum) een samenwonenrelatie tijdens de referentieperiode was, ongeacht hoelang, krijgt deze variabele de waarde 1, indien niet, de waarde 0.

Een variabele die weergeeft onder welke wetgeving de echtscheiding plaatsvond, zal ook toegevoegd worden aan de analyses. De echtscheidingen vanaf september 2007 vallen onder de nieuwe wet volgens de wijziging van 27 april 2007 (Senaeve, 2010). De echtscheidingen volgens de voorgaande wetgeving zijn de referentiecategorie. Een eerdere wetwijziging vond plaats in juli 1975 (Bastaits *et al.* 2011), maar omwille van het zeer kleine aantal respondenten ($n = 2$) die voor deze wijziging scheidden, wordt deze niet opgenomen in de wetgevingvariabele.

De leeftijd op het moment van echtscheiding wordt gemeten in jaren. Opleidingsniveau werd gehercodeerd van 21 klassen naar drie klassen, namelijk laaggeschoold (maximum lager secundair onderwijs), middengeschoold (maximum hoger secundair onderwijs) en hooggeschoold. De referentiecategorie is de categorie laaggeschoolden.

6. Resultaten

In tabel 1 worden de beschrijvende resultaten van de variabelen uit het onderzoeksmodel weergegeven. Omwille van de beschikbare ruimte worden enkel de resultaten van de periode $S + 1 \rightarrow S + 4$ in de tabellen weergegeven. De resultaten voor de overige perioden zijn vrij gelijklopend, en kunnen bij de auteurs opgevraagd worden. De tweede kolom van tabel 1 bevat de frequentieverdelingen en gemiddelde waarden van de gebruikte variabelen voor de volledige steekproef. De volgende vier kolommen beschrijven de bivariate verbanden tussen deze variabelen en de onderzoeksvariabele met betrekking tot alimentatie. De significantie van deze verbanden volgens de χ^2 - of F-test wordt aangegeven met asterisken ter hoogte van de variabelennamen.

De groep respondenten die (ooit) recht heeft (gehad) op partneralimentatie is aanzienlijk kleiner dan de groep respondenten die nooit dergelijk recht heeft gehad. In vergelijking met de vrouwen zonder recht op enige alimentatie werken de vrouwen met enkel het recht op partneralimentatie na de echtscheiding gemiddeld vaker deeltijds of niet en minder vaak voltijds. Dit is ook zo voor de respondenten die zowel op kind- als op partneralimentatie recht hadden. Dit is een eerste aanwijzing dat er een verband bestaat tussen het vrouwelijk arbeidsaanbod na echtscheiding en het recht op alimentatie, alvast op bivariaat niveau. Voor de vrouwen die enkel recht hadden op kindalimentatie liggen de arbeidpercentages na de echtscheiding rond dezelfde niveaus als voor de niet-rechthebbenden. Ook voor de loopbaan tijdens het huwelijk geldt dat vrouwen met partneralimentatie gemiddeld vaker deeltijds of niet werkten en minder vaak voltijds, terwijl vrouwen zonder alimentatierecht vaker voltijds werkten tijdens het huwelijk. Deze percentages staven onze verwachtingen dat er sprake is van selectie in het recht op alimentatie. Het verband tussen opleidingsniveau en het recht op alimentatie blijkt niet significant te zijn. De variabele die weergeeft of de echtscheiding werd uitgesproken volgens de vernieuwde wet van april 2007 werd ook in tabel 1 opgenomen, waaruit blijkt dat het om een klein deel van de steekproef gaat. In de multivariate analyse wordt deze variabele uit spaarzaamheidoverwegingen niet mee opgenomen in de gerapporteerde modellen. Deze variabele bleek immers geen significante bijdrage te leveren aan het finale onderzoeksmodel.

In deze paragraaf worden verder de resultaten van de multinomiale logistische regressie weergegeven en besproken. In de tabellen worden de oddsratio's weergegeven van de analyses met 'niet werken (0-24%)' als referentiecategorie. De parameters van een vergelijking tussen de deeltijds en voltijds werkenden kunnen vervolgens gemakkelijk berekend worden door de parameters van de twee weergegeven vergelijkingen van elkaar af te trekken. We rapporteren wel in termen van oddsratio's, dus voor deze berekening dient men eerst nog een natuurlijk logaritme toe te passen.

Tabel 1. Beschrijvende resultaten.

	Volledige steekproef		Zonder recht op alimentatie	Enkel recht op partner- alimentatie	Enkel recht op kind- alimentatie	Recht op partner- en kind- alimentatie
	N = 2223	N = 958				
Arbeidsloopbaan na scheiding ***						
Niet werken (0-24%)	11.9%	9.9%	24.5%	11.3%	23.1%	
Deeltijds (25-94%)	31.3%	27.7%	38.8%	33.3%	36.7%	
Vollijds (95-100%)	56.9%	62.4%	36.7%	55.4%	40.2%	
Nieuwe partner ***	47.1%	55.3%	40.8%	41.9%	33.7%	
Aantal kinderen ***	1.01	0.61	0.20	1.53	1.56	
Leeftijd jongste kind ***						
Geen kinderen	29.4%	52.7%	61.2%	9.8%	8.9%	
Jongste kind 0-2 jaar	1.1%	1.4%	0.0%	0.8%	1.8%	
Jongste kind 3-5 jaar	8.9%	4.6%	0.0%	13.3%	8.3%	
Jongste kind 6-12 jaar	33.3%	18.6%	8.2%	46.4%	42.6%	
Jongste kind 13-17 jaar	16.2%	10.3%	8.2%	20.4%	25.4%	
Jongste kind 18 + jaar	11.2%	12.4%	22.4%	9.3%	13.0%	
Arbeidsloopbaan huwelijk ***						
Niet werken (0-24%)	9.7%	7.9%	24.5%	8.3%	23.7%	
Deeltijds (25-94%)	40.6%	33.7%	42.9%	45.3%	50.3%	
Vollijds (95-100%)	49.7%	58.4%	32.6%	46.4%	26.0%	
Opleidingsniveau						

S + 1 → S + 4	Volledige steekproef	Zonder recht op alimentatie	Enkel recht op partner- alimentatie	Enkel recht op kind- alimentatie	Recht op partner- en kind-alimentatie
	N = 2223	N = 958	N = 49	N = 1047	N = 169
Laaggeschoold	21.4%	21.6%	34.7%	20.5%	21.9%
Middengeschoold	42.3%	40.6%	42.9%	43.8%	42.6%
Hooggeschoold	36.3%	37.8%	22.4%	35.6%	35.5%
Leeftijd bij echtscheiding ***	35.18	34.34	38.55	35.43	37.45
Onder wetgeving april 2007	5.8%	6.1%	6.3%	5.8%	4.8%
Onvolledige observatieperiode	19.1%	20.0%	20.4%	17.5%	23.7%

* pr. < 0.05; ** pr. < 0.01; *** pr. < 0.001.

Tabel 2. Stapsgewijze multinomiale logistische regressie van het arbeidsaanbod na echtscheiding, oddsratio's (n = 2223).

S+1 → S+4	MODEL 1		MODEL 2		MODEL 3		MODEL 4		MODEL 5	
	DT	VT	DT	VT	DT	VT	DT	VT	DT	VT
Intercept	0.43	1.68***	0.40	1.71***	0.06	2.10***	-0.70	-1.18	-0.82	-0.30
- onderzoeksvariabele										
Geen recht op alimentatie			-	-	-	-	-	-	-	-
Recht op partneralimentatie			0.63	0.30**	0.65	0.30**	0.88	0.52	0.91	0.55
Recht op kindalimentatie			1.02	0.77	0.84	0.79	1.04	0.93	0.89	0.90
Recht op kind- en partneralimentatie			0.55*	0.28***	0.46**	0.29***	0.73	0.58*	0.64	0.55*
- gezinssamenstelling										
Nieuwe partner			1.00	0.86					0.96	0.78
Aantal kinderen			0.99	0.90					1.00	1.05
Leeftijd jongste kind										
Geen kinderen			-	-	-	-	-	-	-	-
0-2 jaar			0.24*	0.28*					0.23*	0.27*
3-5 jaar			1.54	0.99					1.29	0.71
6-12 jaar			1.49	1.00					1.32	0.86
13-17 jaar			1.61	1.73					1.50	1.84
18+ jaar			0.82	0.93					0.85	1.15
- arbeidsloopbaan										
Arbeidsloopbaan huwelijk										
Niet (0-24%)									-	-
Deeltijds (25-94%)									5.00***	4.93***
									5.30***	5.40***

S + 1 → S + 4	MODEL 1		MODEL 2		MODEL 3		MODEL 4		MODEL 5	
	DT	VT	DT	VT	DT	VT	DT	VT	DT	VT
Volitids (95-100%)							6.03***	40.81***		
- algemene controlevariabelen									5.98***	42.90***
Opleidingsniveau										
Laaggeschoold	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Middengeschoold	2.55***	2.72***	2.56***	2.77***	2.50***	2.80***	2.32***	2.55***	2.22***	2.51***
Hooggeschoold	2.77***	4.94***	2.75***	4.91***	2.62***	5.02***	2.49***	4.37***	2.39***	4.46***
Leeftijd bij echtscheiding	1.00	0.97**	1.00	0.98	1.01	0.97*	1.00	1.00	1.00	0.97
Onvolledige observatieperiode	0.72	0.70*	0.73	0.69*	0.70	0.73	0.67	0.65*	0.66*	0.68*
Nagelkerke Pseudo R ²	0.052		0.069		0.086		0.269		0.282	
Pearson Chi ²	443.72 (Pr. 0.03)		958.52 (Pr. 0.13)		3021.39 (Pr. 0.03)		1612.06 (Pr. 0.41)		3333.23 (Pr. 0.78)	
Modeltoetsen stapsgewijze regressie			Model 1 → 2		Model 2 → 3		Model 2 → 4		Model 3 → 5	Model 4 → 5
			Pr. 0.00		Pr. 0.00		Pr. 0.00		Pr. 0.00	Pr. 0.00

* pr. < 0.05; ** pr. < 0.01; *** pr. < 0.001.

In tabel 2 worden de oddsratio's weergegeven van de multinomiale logistische regressie met het recht op alimentatie als centrale onderzoeksvariabele. De analyse wordt stapsgewijs opgebouwd. Per stap worden de resultaten weergegeven van zowel 'deeltijds' als 'voltijds werken' in termen van de referentiecategorie 'niet werken'. In het eerste model worden enkel de effecten van de controlevariabelen toegevoegd als verklaring voor het arbeidsaanbod van vrouwen na echtscheiding. Het opleidingsniveau is in alle modellen significant tot op het 0.001-niveau. Zoals verwacht kon worden hebben zowel midden- als hooggeschoolden meer kans om deeltijds en voltijds te werken na echtscheiding dan niet te werken in vergelijking met de laaggeschoolden. In de vergelijking voor het voltijds werken is ook de leeftijd op het moment van de echtscheiding significant. Een hogere leeftijd op het moment van echtscheiding geeft een lagere kans om voltijds te werken dan niet te werken.

In het tweede model wordt onze onderzoeksvariabele, het recht op alimentatie, toegevoegd. Deze blijkt significant te zijn indien het gaat om een dubbel recht, zowel voor de vergelijking om deeltijds te werken als voor de vergelijking om voltijds te werken. Het effect loopt ook zoals we volgens onze hypothese konden verwachten. Een vrouw die recht heeft op zowel partner- als kindalimentatie, heeft minder kans om deeltijds te werken dan om niet te werken, vergeleken met een vrouw die geen recht op partneralimentatie heeft. Hetzelfde geldt voor voltijds werken vergeleken met niet werken. Om de omvang van de oddsratio's gemakkelijker te kunnen interpreteren, berekenen we de inverse ervan. We kunnen dan zeggen dat vrouwen die geen recht hebben op alimentatie 81% ($1/0.55 = 1.81$) meer kans hebben om deeltijds te werken dan om niet te werken vergeleken met vrouwen die wel recht op kind- en partneralimentatie hebben. Ze hebben ook 3.6 keer ($1/0.28 = 3.57$) zoveel kans om voltijds te werken dan niet te werken in vergelijking met de vrouwen die wel recht op kind- en partneralimentatie hebben. Ook vrouwen met enkel een recht op partneralimentatie blijken een verminderde kans te hebben om voltijds tegenover niet te werken (oddsratio = 0.30). Deze verbanden lijken de centrale onderzoekshypothese met betrekking tot partneralimentatie alvast te bevestigen. In de volgende blokken worden de andere groepen controlevariabelen toegevoegd om te kijken of het effect van alimentatie op arbeid na scheiding blijft bestaan.

In het derde model worden de variabelen met betrekking tot de gezinssamenstelling toegevoegd. De eerder geobserveerde verbanden tussen het opleidingsniveau en het recht op alimentatie blijven significant, het effect van de leeftijd bij echtscheiding verdwijnt. De waarde van de Pearson χ^2 -toets is echter wel kleiner dan 0.05, wat aangeeft dat het model niet past bij de data. De modeltoetsen in tabel 2 geven aan dat het toevoegen van deze controlevariabelen het model wel significant verbeteren ten opzichte van het vorige model. Met betrekking tot de gezinssamenstelling blijkt enkel het hebben van kinderen tussen nul en twee jaar een negatief verband te hebben met de arbeidsparticipatie na echtscheiding.

In het vierde model wordt de variabele met betrekking tot de arbeidsloopbaan gedurende het huwelijk toegevoegd aan het tweede model. Het valt op dat de

verklaarde variantie een flinke sprong neemt en dat het model ook goed bij de data past. We interpreteren de omvang van de oddsratio's van de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk wel met de nodige behoedzaamheid omdat deze vrij groot zijn voor de categorie voltijds werken tijdens het huwelijk, wat zou kunnen wijzen op een probleem van kleine cellen. In paragraaf 5 bespraken we reeds de grote mate van scheefheid van de retrospectief bevroegde data over de arbeidsloopbaan wanneer die over een korte periode na echtscheiding bekeken werden. De grote toename in verklaarde variantie sterkt wel het vermoeden dat de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk een belangrijk effect heeft op de afhankelijke variabele. Door te controleren voor de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk trachten we selectie-effecten af te zonderen van causale effecten. Deze controle maakt inderdaad dat bepaalde significante verbanden tussen alimentatie en de arbeid na scheiding die we vonden in model 2, weg verklaard werden in model 4. Enkel de combinatie van het recht op kind- en partneralimentatie bleek gepaard te gaan met een lager arbeidsaanbod na echtscheiding en dit voor het onderscheid tussen niet en voltijds werken. Vrouwen met een recht op kind- en partneralimentatie hebben dan 0.58 keer de kans om voltijds te werken dan niet te werken, vergeleken met de vrouwen zonder enig recht op alimentatie. Of anders gezegd, de respondenten met recht op kind- en partneralimentatie hebben 72% ($1/0.58 = 1.72$) meer kans om niet te werken dan voltijds te werken, vergeleken met de respondenten zonder een recht op alimentatie.

In het vijfde model worden alle variabelen samen aan het model toegevoegd. De effecten uit het vierde model blijven grotendeels hetzelfde in model 5. De richting en de omvang van het effect van alimentatie op het arbeidsaanbod na scheiding blijft vrijwel gelijk. De modeltoetsen in tabel 2 geven aan dat het model significant is verbeterd. Uit het laatste en finale model onthouden we dat er inderdaad een negatief verband bestaat tussen het recht op kind- en partneralimentatie en het arbeidsaanbod van vrouwen na echtscheiding, onder controle voor de gezinssamenstelling, de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk en enkele algemene controlevariabelen.

De resultaten voor de kortere observatieperioden zijn vrij gelijklopend (resultaten niet weergegeven), met dat verschil dat voor de periode $S+1 \rightarrow S+2$ het effect van het recht op kindalimentatie op voltijdse arbeid na scheiding ook significant is in het tweede model. Daar bedraagt de oddsratio 0.72. In de langere observatieperioden is dit effect van kindalimentatie op arbeid na scheiding niet significant. Dit suggereert dat het effect van kindalimentatie op arbeid na scheiding niet meer met voldoende zekerheid vastgesteld kan worden wanneer de observatieperiode langer is. Dit zou kunnen wijzen op het feit dat doorheen de langere periode de vrouw beter kan inschatten hoe regelmatig en correct ze de kindalimentatie effectief betaald krijgt en daar haar arbeidsparticipatie aan gaat aanpassen. Het zou ook kunnen dat de ex-echtgenoot na verloop van tijd aan zijn verplichting verzaakt en doorheen de tijd minder of minder vaak zal betalen. Of het kan simpelweg een indicatie zijn dat voor sommigen het recht op alimentatie tot een einde gekomen is. In de periode $S+1 \rightarrow S+2$ blijkt ook in het

vijfde model de combinatie kind- en partneralimentatie significant te zijn voor de kans op deeltijds werken tegenover niet werken. Hier bedraagt de oddsratio 0.83. Wederom is er een samenhang merkbaar tussen het recht op kind- en partneralimentatie enerzijds en minder werken anderzijds.

7. Besluit

De vrouwelijke arbeidsparticipatie in geïndustrialiseerde landen is sinds de helft van de twintigste eeuw enorm gestegen en kreeg dan ook veel aandacht in de academische wereld. De disproportionele inkomensachteruitgang van vrouwen na een echtscheiding, vergeleken met mannen, suggereert echter dat het kostwinnersmodel in veel gezinnen en samenlevingen nog steeds de realiteit vormt.

Het opzet van dit onderzoek was om het effect van de private inkomenstransfer alimentatie op het arbeidsaanbod van gescheiden vrouwen te bestuderen. Naar analogie met publieke transfers zou er sprake kunnen zijn van een (voortgezette) afhankelijkheid ten aanzien van de ex-partner indien alimentatie de arbeidsparticipatie van de vrouw doet afnemen. Deze centrale onderzoekshypothese werd nader onderzocht aan de hand van de data van 'Scheiding in Vlaanderen'. We konden hypothesen formuleren naar analogie met publieke transfers en op basis van de arbeidseconomie en de *economic need hypothesis*. Voor partneralimentatie verwachtten we een positief inkomenseffect, voor kindalimentatie was zowel een positief als een negatief effect mogelijk.

Uit de resultaten bleek dat er, onder controle voor het selectie-effect en de gezinssamenstelling, een significant verband bestond tussen de combinatie van het recht op kind- en partneralimentatie enerzijds en het arbeidsaanbod na echtscheiding anderzijds. Voor de observatieperiode $S+1 \rightarrow S+4$ bleek dat respondenten met een recht op kind- en partneralimentatie 81% meer kans hebben om niet te werken dan voltijds te werken, vergeleken met vrouwen die geen recht op alimentatie hebben. In de periode $S+1 \rightarrow S+2$ was daarnaast ook een verhoogde kans (+20%) om halftijds te werken ten opzichte van niet te werken waarneembaar. Volgens deze resultaten gaat dus enkel de cumulatie van beide alimentatievormen gepaard met een ontmoediging van arbeid.

Van de overige controlevariabelen bleken vooral het opleidingsniveau, de arbeidsloopbaan tijdens het huwelijk en de aanwezigheid van zeer jonge kinderen (0-2 jaar) significante effecten te hebben. Het recht op kindalimentatie alleen bleek nooit significant te zijn voor het arbeidsaanbod van vrouwen na echtscheiding. Een verklaring hiervoor die door Graham & Beller (1989) naar voren wordt geschoven is het feit dat kindalimentatie een risicovolle bron van inkomen is en vrouwen hun arbeidsaanbod er bijgevolg niet aan durven aanpassen. In de praktijk wordt kindalimentatie immers vaak niet betaald of is het bedrag onvoldoende hoog (Holden & Smock 1991; Poortman 2000; Skinner *et al.* 2007). Hetzelfde kan ook gezegd worden van partneralimentatie. Blijkbaar zou enkel

de combinatie van beide alimentatievormen een voldoende hoog inkomenseffect tweeweg kunnen brengen opdat vrouwen hun arbeidsparticipatie neerwaarts gaan aanpassen. Dit kan echter leiden tot een verhoogde afhankelijkheid ten opzichte van de ex-partner, en dus ook tot een verhoogd risico om één of beide inkomens-transfers niet te ontvangen.

Dit onderzoek vraagt wel enkele aandachtspunten. Bij gebrek aan longitudinale data met betrekking tot echtscheidingen voor Vlaanderen zijn we vrij pragmatisch te werk moeten gaan om de juiste richting van de causaliteit te proberen observeren. Hiervoor werkten we met specifieke observatieperioden na de echtscheiding waarvan we veronderstelden dat het alimentatierecht reeds voorheen werd toegekend. Dit causaliteitsissue zou nauwkeuriger behandeld kunnen worden met behulp van longitudinale data over alimentatie. Hierdoor zouden het daadwerkelijk ontvangen bedrag aan alimentatie, de stiptheid en het overige inkomen als variabelen in het model opgenomen kunnen worden. Ook zou de bijkomende data uit een nieuwe wave ons meer kunnen vertellen over de rol die de nog maar recent gewijzigde wetgeving speelt. Daarnaast zou een gedetailleerdere analyse uitgevoerd kunnen worden indien de dataset voorzag in het aantal uren verrichte arbeid, in plaats van percentages in categorieën. Dit biedt mogelijk ook een oplossing voor het probleem van de scheve verdeling van de retrospectief bevroegde loopbaandata.

NOOT

1. De werkgelegenheidsgraad geeft het percentage werkende personen in de bevolking van 15 tot en met 64 jaar weer.

BIBLIOGRAFIE

- Andrefß, H.-J., Borgloh, B., Bröckel, M., Giesselmann, M. & Hummelsheim, D. (2006), The Economic Consequences of Partnership Dissolution. A Comparative Analysis of Panel Studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden, *European Sociological Review*, 22(5), 533-560.
- Aughinbaugh, A. (2010), The Effects of Remarriage on Women's Labor Supply, *Journal of Population Economics*, 23(4), 1151-1176.
- Bartfeld, J. (2000), Child Support and the Postdivorce Economic Well-Being of Mothers, Fathers, and Children, *Demography*, 37(2), 203-213.
- Bastaits, K., Van Peer, C., Alofs, E., Pasteels, I. & Mortelmans, D. (2011), Hoe verloopt een echtscheiding in Vlaanderen?, in D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel & C. Van Peer (eds.), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Becker, G.S. (1981), *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

- Becker, G.S., Landes, E.M. & Michael, R.T. (1977), An Economic Analysis of Marital Instability, *The Journal of Political Economy*, 85(6), 1141-1187.
- Beller, A.H. & Graham, J.W. (1985), Variations in the Economic Well-Being of Divorced Women and Their Children: The Role of Child-Support Income, in M.H. Davids & T. Smeeding (eds.), *Horizontal Equity, Uncertainty and Economic Well-Being*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Blau, F.D., Ferber, M.A. & Winkler, A.E. (2006), *The Economics of Women, Men, and Work*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
- Bouman, A.M. (2004), Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn, *Bevolkingstrends*, 4e kwartaal 2004, 85-89.
- Bouman, A.M. (2005), Arbeidsparticipatie van vrouwen rond de echtscheiding, *Bevolkingstrends*, 1e kwartaal 2005.
- Brewster, K.L. & Rindfuss, R. R. (2000), Fertility and Women's Employment in Industrialized Nations, *Annual Review of Sociology*, 26, 271-296.
- Brouwers, S. (2009). *Alimentatie*. Mechelen: Wolters Kluwer Belgium.
- Buchmann, M.C., Kriesi, I. & Sacchi, S. (2010), Labour Market Structures and Women's Employment Levels, *Work Employment and Society*, 24(2), 279-299.
- Budig, M.J. (2003), Are Women's Employment and Fertility Histories Interdependent? An Examination of Causal Ordering Using Event History Analysis, *Social Science Research*, 32(3), 376-401.
- Cantillon, B., Verbist, G. & De Maesschalk, V. (2003), *Sociaal-economische levensomstandigheden van eenoudergezinnen in België*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid.
- Cooke, M. (2009), A Welfare Trap? The Duration and Dynamics of Social Assistance Among Lone Mothers in Canada, *Canadian Review of Sociology*, 46(3), 179-206.
- Del Boca, D. (1994), Post-Divorce Transfers and the Welfare of Mothers and Children in the United States, *Labour*, 8(2), 259-277.
- Dewilde, C. & Uunk, W. (2008), Remarriage as a Way to Overcome the Financial Consequences of Divorce. A Test of the Economic Need Hypothesis for European Women, *European Sociological Review*, 24(3), 393-407.
- Drobnic, S. (2000), The Effects of Children on Married and Lone Mothers' Employment in the United States and (West) Germany, *European Sociological Review*, 16(2), 137-157.
- Duncan, G.J. & Hoffman, S.D. (1985), A Reconsideration of the Economic Consequences of Marital Dissolution, *Demography*, 22(4), 485-497.
- Evaluatiecommissie DAVO (2010), *Evaluatieverslag 2010*. Brussel: Federale Overheidsdienst Financiën.
- FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (2011). Actieve (werkende en werkloze) en inactieve bevolking sinds 1999 op basis van de Enquête naar de Arbeidskrachten, per jaar, gewest, leeftijdsklasse en onderwijsniveau. from be.STAT: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/webinterface/?loadDefaultId=142&IDBr=tcm:325-22152-4>.
- Fokkema, T. (2000), Vrouwen minder inkomen na scheiding: Bieden hertrouw en betaald werk uitkomst? *Demos*, 17(10), 81-85.
- Fokkema, T. (2001), Forse inkomensdaling voor vrouwen na echtscheiding en verweuding: bieden hertrouw en werk uitkomst? *Bevolking en Gezin*, 30(1), 5-29.

- Ghysels, J. & Van Lancker, W. (2009), *Het Matteüseffect onder de loep: over het ongelijke gebruik van kinderopvang in Vlaanderen*. Antwerpen: UA, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.
- Graham, J.W. & Beller, A.H. (1989), The Effect of Child Support Payments on the Labor Supply of Female Family Heads, *The Journal of Human Resources*, 24(4), 664-688.
- Grossman, A.S. & Hayghe, H. (1982), Labor Force Activity of Women Receiving Child Support or Alimony, *Monthly Labor Review*, 105(11), 39-41.
- Hakim, C. (2000), *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Holden, K.C. & Smock, P.J. (1991), The Economic Costs of Marital Dissolution: Why Do Women Bear a Disproportionate Cost? *Annual Review of Sociology*, 17, 51-78.
- Hu, W.-Y. (1999), Child Support, Welfare Dependency, and Women's Labor Supply, *The Journal of Human Resources*, 34(1), 71-103.
- Huang, C.C., Mincy, R.B. & Garfinkel, I. (2005), Child Support Obligations and Low-Income Fathers, *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1213-1225.
- Jansen, M. (2008), De financiële gevolgen van relatiebreuken: terugval en herstel bij mannen en vrouwen, in D. Cuypers, D. Mortelmans & N. Torfs (eds.), *Is echtscheiding werkelijk Win for Life?* Brugge: Die Keure.
- Jansen, M., Mortelmans, D. & Snoeckx, L. (2009), Repartnering and (Re)Employment: Strategies to Cope with the Economic Consequences of Partnership Dissolution, *Journal of Marriage and the Family*, 71(5), 1271-1293.
- Jarvis, S. & Jenkins, S.P. (1999), Marital Splits and Income Changes: Evidence from the British Household Panel Survey, *Population Studies*, 53(2), 237-254.
- Johnson, W.R. & Skinner, J. (1986), Labor Supply and Marital Separation, *The American Economic Review*, 76(3), 455-469.
- Johnson, W.R. & Skinner, J. (1988), Accounting for Changes in the Labor Supply of Recently Divorced Women, *The Journal of Human Resources*, 23(4), 417-436.
- Koning Boudewijnstichting (2011), *De Dienst voor Alimentatievorderingen (DAVO), een instrument voor armoedebestrijding bij vrouwen?* Brussel.
- Martens, I. (2008). Alimentatie tussen ex-echtgenoten na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting van het huwelijk, in D. Cuypers, D. Mortelmans & N. Torfs (eds.), *Is echtscheiding werkelijk Win for Life?* Brugge: die Keure.
- Maume, D.J. (2006), Gender Differences in Restricting Work Efforts Because of Family Responsibilities, *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 859-869.
- Meyer, D.R. & Hu, M.-C. (1999), A Note on the Antipoverty Effectiveness of Child Support Among Mother-Only Families, *Journal of Human Resources*, 34(1), 225-234.
- Morrison, D.R. & Ritualo, A. (2000), Routes to Children's Economic Recovery After Divorce: Are Cohabitation and Remarriage Equivalent? *American Sociological Review*, 65(4), 560-580.
- Mortelmans, D. & Pasteels, I. (2011), Scheiding in Vlaanderen: ontstaan en inhoud van de multi-actorstudie naar relatiebreuken in Vlaanderen, in D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel & C. Van Peer (eds.), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.

- Mortelmans, D., Pasteels, I., Van Bavel, J., Bracke, P., Matthijs, K. & Van Peer, C. (2011), Divorce in Flanders. Data Collection and Code Book. <http://www.divorceinlanders.be>.
- Mortelmans, D., Swennen, F. & Alofs, E. (2008), De echtscheiding en haar gevolgen: een vervlochten evolutie van recht en samenleving, in D. Cuypers, D. Mortelmans & N. Torfs (eds.), *Is echtscheiding werkelijk Win for Life?* Brugge: Die Keure.
- Ozawa, M.N. & Yoon, H.-S. (2002), The Economic Benefit of Remarriage: Gender and Income Class., *Journal of Divorce & Remarriage*, 36(3/4), 21-39.
- Pasteels, I., Mortelmans, D. & Van Bavel, J. (2011), Steekproef en dataverzameling, in D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel & C. Van Peer (eds.), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Pedersen, P.J. & Smith, N. (2002), Unemployment Traps: Do Financial Disincentives Matter? *European Sociological Review*, 18(3), 271-288.
- Percheski, C. (2008), Opting Out? Cohort Differences in Professional Women's Employment Rates From 1960 to 2005, *American Sociological Review*, 73(3), 497-517.
- Poortman, A.-R. (2000), Sex Differences in the Economic Consequences of Separation. A Panel Study of the Netherlands, *European Sociological Review*, 16(4), 367-383.
- Robins, P.K. & Dickinson, K.P. (1985), Child Support and Welfare Dependence: A Multinomial Logit Analysis, *Demography*, 22(3), 367-380.
- Senaeve, P. (2010), De echtscheidingswet van 27 april 2007 na twee jaar toepassing, in Departement vorming en opleiding van de Orde van advocaten van de balie in Kortrijk (ed.), *Familierecht*. Gent: Larcier.
- Skinner, C., Bradshaw, J. & Davidson, J. (2007), *Child Support Policy: An International Perspective*. Leeds: Department for Work and Pensions.
- Smock, P.J. (1994), Gender and Short-Run Economic Consequences of Marital Disruption, *Social Forces*, 73(1), 243-262.
- Sorensen, E. (1997), A National Profile of Nonresident Fathers and Their Ability to Pay Child Support, *Journal of Marriage and the Family*, 59(4), 785-797.
- Sorensen, E. & Zibman, C. (2000), *To What Extent do Children Benefit From Child Support?* Washington, D.C.: The Urban Institute.
- Spierings, N., Smits, J. & Verloo, M. (2010), Micro- and Macro-level Determinants of Women's Employment in Six Arab Countries, *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1391-1407.
- Swennen, F. (2010). Alimentatie voor kinderen: een overzicht, in Centrum voor Beroepsvervolmaking in de Rechten (ed.), *Alimentatie & kinderen*. Antwerpen: Intersentia.
- Treas, J. & Widmer, E.D. (2000), Married Women's Employment Over the Life Course: Attitudes in Cross-National Perspective, *Social Forces*, 78(4), 1409-1436.
- Uunk, W. (2004), The Economic Consequences of Divorce for Women in the European Union: The Impact of Welfare State Arrangements, *European Journal of Population*, 20(3), 251-285.
- Valgaeren, E. (2010), Alleenstaande ouders en hun arbeidsloopbaan, *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 34(305), 44-52.
- Van Damme, M. (2010), Hoe vrouwen hun eigen boontjes doppen. Sociale klasse en het inkomen van Britse, gescheiden vrouwen, *Tijdschrift voor Genderstudies*, 13(4), 48-61.

- Van Damme, M., Kalmijn, M. & Uunk, W. (2009), The Employment of Separated Women in Europe: The Impact of Individual and Institutional Determinants, *European Sociological Review*, 25(2), 183-197.
- Van der Lippe, T. (2001), The Effect of Individual and Institutional Constraints on Hours of Paid Work of Women: An International Comparison, in T. van der Lippe & L. Van Dijk (eds.), *Women's Employment in a Comparative Perspective*. New York: Aldine De Gruyter.
- Van der Lippe, T. & Van Dijk, L. (2002), Comparative Research on Women's Employment, *Annual Review of Sociology*, 28, 221-241.
- Van Putten, A.E., Dykstra, P.A. & Schippers, J.J. (2008), Just Like Mom: The Intergenerational Reproduction of Women's Paid Work, *European Sociological Review*, 24(4), 435-449.
- Verbakel, E. & De Graaf, P.M. (2009), Partner Effects on Labour Market Participation and Job Level: Opposing Mechanisms, *Work Employment and Society*, 23(4), 635-654.
- Verheyen, W. & Mortelmans, D. (2008), Hoe gaan vrouwen om met de financiële gevolgen van een echtscheiding? Een kwalitatieve kijk op copingstrategieën, in D. Cuypers, D. Mortelmans & N. Torfs (eds.), *Is echtscheiding werkelijk Win for Life?* Brugge: Die Keure.
- Veum, J.R. (1992), Interrelation of Child Support, Visitation, and Hours of Work, *Monthly Labor Review*, 115(6), 40-47.

